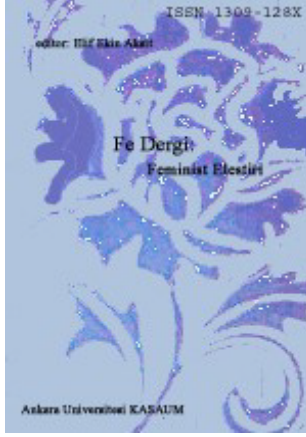

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 4, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Hakiki Cinsiyet, Yasanın Boyunduruğu ve Siyasi Öznellik
Özkan Ağaş

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 25 Aralık 2012

Bu makaleyi alıntılar için: Özkan Ağaş, "Hakiki Cinsiyet, Yasanın Boyunduruğu ve Siyasi Öznellik," *Fe Dergi* 4, sayı 2 (2012), 31-43.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/8_4.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Hakiki Cinsiyet, Yasanın Boyunduruğu ve Siyasi Öznellik¹

Özkan Ağtaş*

Cinsel davranışları boyunduruk altına sokmak, yasanın belki de en eski takıntılarından biridir. Fakat yüzyıllar boyunca yasanın hedeflediği şey, hakiki bir cinsiyet talebinde bulunmak değil, belirli cinsel davranışları, evlilik ilişkilerini merkeze alarak yasaklamaktır. (Eş)cinselliği, bir hakikat ve bir müdahale alanı olarak inşa eden şey, yasadaki çok norm olmuştur: Yasanın cezalandırdığı şey belirli bir cinsel ilişki türüydü, oysa normun patolojik ilân ettiği şey bir tür olarak eşcinselliktir. Nitekim buna koşut olarak yasa ya norma eklenmiş ya da giderek geri çekilmiştir. Şimdi yasa bir başka şekilde yeniden gündemimizde, ancak bu defa karşımıza almak için değil: Artık yasa, nefret söylemi ve nefret suçları karşısında göreve çağırıldığımız şeydir. Bu makale, eşcinselliğin yasayla, suçla ve cezayla ilişkilendirme tarzlarındaki dönüşümlere odaklanarak, hem yasanın yerini doğru tespit etmeye, hem de yasanın siyasal özneleşme bakımından doğurduğu handikapları sorgulamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsellik/Eşcinsellik, Suç, Ceza, Nefret Söylemi ve Nefret Suçları, Siyasi Öznellik

A True Sex, Yoke of the Law and Political Subjectivity

To subjugate sexual practices is probably one of the oldest obsessions of the law. Nevertheless, the purpose of the law was for centuries not to demand a true sex, but to ban some sexual behaviours on the basis of matrimonial relations. Rather than the law, it has been the norm that constructs (homo)sexuality as a space of truth and intervention: The thing punished by the law was only a particular type of sexual relations. However, the thing called pathological by the norm is now homosexuality as a species. Hence, in parallel with this, either the law has been articulated to the norm, or it has gradually stepped back. Now, the law is once again on our agenda, but this time not to resist it: Now the law is the one that we call against hate speech and hate crimes. This article, by focusing on the transformation of the relation between crime, punishment and homosexuality, tries to determine the place of the law correctly on the one hand, and to question the handicap of the law in terms of political subjectivity on the other hand.

Keywords: Sexuality/Homosexuality, Crime, Punishment, Hate Speech and Hate Crimes, Political Subjectivity

Giriş

"Yasa" bahsi her açıldığında, tekinsiz bir tür yer değiştiririnin zuhur ettiğine dair bir izlenim derhâl aklımızı kurcalamaya başlıyor, ki bu, yasanın hedef aldığı şey bakımından değil, yasanın hedef alınışı bakımından gerçekleşmiş bir yer değişikliğine karşılık geliyor daha çok. Önceleri yasa hedef alındığında ondan istenilen şey, yetki gasplarına bir son verip geri çekilmesiydi —"yasaklayamazsın, çünkü buna yetkin yok, sakın bize kerameti kendinden menkul yetkilerinden söz etme, bunların bir geçerliğinin olmadığını sen de biliyorsun." Şimdiyse yasa yine ve belki de daha fazla hedefte, fakat bu defa bir ihlâl addedilen aşırılığını dizginlemek için değil, onu kesin hamlelerde bulunmaya, inisiyatif almaya zorlamak için —"yasaklamalısın, çünkü bundan kaçamazsın, çünkü müdahale etmen gerekiyor, çünkü senin nerede durduğunu bilmek bizlerin hakkı." Daha kesin olarak söylemek gerekirse, bir zamanlar yasaya şöyle sesleniliyordu: "Cinselliğimiz, bedenlerimiz, hazlarımız... Bunlar üzerinde hüküm bildiremezsin, bizler hakkında konuşmayı bırak ve bizleri cezalandırmaya son ver!" Artık şöyle: "Cinselliğimiz, bedenlerimiz, hazlarımız... Yalnızca bunlar yüzünden bizden nefret edenler, bizleri hedef seçenler var, peki sen, onlar hakkında bir şey yapmayı düşünmüyor musun?" Şüphesiz bu, bir yer değiştirmeyle bile, ne aynı simetrik değere ne de aynı normatif öneme sahip şeyler arasında bir yer değiştirme olacaktır. Sonuçta, yasanın hayat üzerindeki tacizlerine engel olmaya çalışmakla, yasa tarafından tanınmayı ona dayatmak ve ondan bir koruma talep etmek bütünüyle farklı şeylerdir, bu kesin. Öte yandan, yasanın onayladığı bir ada sahip olmanın önemine dair abartılı vurgu, yasanın sınırlarının belli belirsizce siyasal özneliğin de sınırlarına dönüşmesine neden olabilir pekâlâ. Hele ki, siyasallaşmak için tek meşru yolun, hukukun içerisinden geçmek,

* Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

onun bütün mekanizmalarını usulüne uygun şekilde saygıyla kat etmek olduğu vazediliyorken, yasa biçimini ve cezai usulleri göreve çağırılmakta çok kere durup düşünmek gerektiği açık. Burada bu sorunu çok spesifik bir şekilde, nihayetinde siyasal öznellik sorunu etrafında ele almayı ve bunu, eşcinselliğin yasayla, suçla ve cezayla ilişkilendirme tarzındaki dönüşümlere işaret ederek yapmayı deneyeceğim. Ama ilerlemeden, suç ve ceza meseleleriyle siyaset kuramı çalışan biri olarak ilgilendiğimi belirtmek isterim, bir hukukçu, bir sosyolog veya bir tarihçi olarak değil.

Hitap

Bir hitabın, ayrıksı bir kamusal söz alışın hakkını vererek başlamak gerekir. Ve bunu yalnızca siyasal özleşmenin özel bir uğraşını diğerlerinden ayırıp not düşmek için değil, daha çok bu siyasal hitabın bize öğrettiği şeyi kayda geçmek için yapmak gerekir. Bunun için 2001 yılının bir büyük sokak etkinliğinde, Ankara'daki 1 Mayıs gösterisinde dağıtılmış bir bildiri seçiyorum. Metin şöyle başlıyordu: "Peki ya eşcinsel işçiler?" Elbette bu bir dönüm noktasıydı ve LGBT hareketi Türkiye'de ilk defa bu denli açık, bu denli kesin şekilde kamusal bir görünüm kazanıyor ve bir söz alıyordu.² Üstelik bunun için belki de olabilecek en uygun yeri, kendini "birlik, mücadele, dayanışma" şiarıyla tanımlayan bir siyasal topluluğu seçmişti. Burada değilse, nerede söz alabilirdi ki? Ayrıca şimdi, işte bu topluluk, tam da kendi hakkındaki iddiası tarafından esaslı bir şekilde sınanıyor, gerçek bir topluluk olma imkânına kavuşuyordu. Dolayısıyla bunun, "alanın sahipleri" bakımından da bir dönüm noktası olması gerekirdi, zira yanıtlamaları beklenen yeni bir soruları vardı artık (ki buna birazdan döneceğim). Metin, kimsenin bilmek ve duymak istemediği malûmu ilam ediyordu: "Köylerde, metropollerde, fabrikalarda, bürolarda, sokaklarda, okullarda bir gerçek olarak varız ve her yerdeyiz. Aşkıımız 'zevk-ü sefa', hayatımız bir 'fantezi', kimliğimiz 'haftasonu hobisi' değil!" Ve asıl darbe: "Evde çocuğunuz, işyerinde arkadaşınız, okulda öğrenciniz, kapitalizme karşı mücadele yoldaşınız olan EŞCİNSELİ efendinin dili ve ahlâkıyla yargıladığınızın farkında mısınız?" Nihayetinde metin, aslında ne yaptığının farkında olarak, içerisinde örtük ve oldukça zor bir soru barındıran bir çağrıyla son buluyordu, "birlikte mücadele" çağrısıyla.³ Öyle sanıyorum ki —biraz da bile isteye yapılmış bir abartıyla söylüyorum bunu— kimse bu beklenmedik söz alıştan ve böyle bir hitabın siyasi parlıtısından kendini kolaylıkla kurtaramaz.

Bu metinden hareketle iki şeye dikkat çekmek isterim. Birincisi, söz konusu metin her şeyden önce bir hitaptır, basitçe bir şey duyuran veya tebliğ eden bir bildiri ("Hey, önemli bir şey söylüyorum, beni dinle!") değil. Genelliği ölçüsünde muğlak, muğlaklığı ölçüsünde genel bir topluluğa yapılmış, alacağı yanıtı gerçekte umursamayan narsist bir çağrı da değildir. Bilakis, okuyan herkesi yakalayan çok kesin bir hitaptır söz konusu olan. Bir hitaptır —yani muhatapları vardır, onlara yönelttiği ve yanıtını beklediği zor bir sorusu vardır: "Efendinin dili ve ahlâkıyla konuştuğunuzu biliyorsunuz, değil mi? Peki, ne yapmayı düşünüyorsunuz?" Birincisi bu. Fakat ikincisi ve çok daha önemlisi, bu hitap, aynı zamanda paradoksal bir biçimde "herkes" adına söz almanın sorumluluğunu üstlenmiş ve bizzat kendisi tarafından çoğaltılan sözün taşıyıcılığını çoktan devralmıştır. Muhataplarını, onlara dışarıdan bir düstur veya buyruk dayatarak değil, bizzat kendi iddialarının sınırlarında onları yakalayıp, hem kendinden önce söylenmiş olan hem de kendisi tarafından geleceğe açılmış olan sözün hakkını vermiştir. Alaycı Marquis de Sade'inkinden temelde farksız bir müdahaleydi bu kuşkusuz: "Fransızlar, Cumhuriyetçi olmak istiyorsanız biraz daha çabalayın!"⁴ Görünürde bu metnin sorduğu soru şuydu: "Söylediklerinizin arkasında mısınız? Taşdığınızı söylediğiniz değerleri, uzak ufukta, son sınırında savunmaya var mısınız?" Gerçekte ise soru sormaktan fazlasını yapıyordu: İşte, herkesin ötekisi olan bu öteki, herkes adına söz almıştı bile. Artık diğerleri bu sözü taşıma onurunu geri almak istiyorsa eğer, yapmaları gereken şey çok açıktı —biraz daha çaba!

Fakat bunları özgün bir siyasallaşma anına yapılmış bir övgü veya bir jest olarak kayda geçsin diye mi söylüyorum? Hayır! Aslında tam da burada birazdan tartışmaya çalışacağım sorunlarla (özellikle de nefret söylemi ve nefret suçları karşısında takınılan tutuma dair sorunlarla) bütün bunlar arasında yakın bir ilginin olduğunu düşünerek söylüyorum. Ancak şimdilik bunu yalnızca duyurmakla yetinmiş olayım: Sonda tam olarak buraya döneceğim —yani hitap, herkes adına söz alma ve siyasal öznellik meselesine.

Yasa

Hemen şu kritik soruyla başlayalım: Eşcinselliğin yasayla, suçla ve cezayla nasıl bir ilgisi vardır? Fazlasıyla kışkırtıcı olacağını bilmesem şöyle bir yanıt vermek isterdim: Hiçbir ilgisi yoktur! Daha doğrusu, genellikle olduğunu zannettiğimiz türden bir ilgisi yoktur. Eşcinsellik, bir başka şekilde ve aslında çok özel bir şekilde cezai formlarla ilgilidir ilgili olmasına, ama daha fazlası değil —tabii, bir ad olarak "eşcinsellik" ifadesini

gelişigüzel kullanmakta ısrarcı olmayacaksak. Burada dikkatli davranmamız gerektiğini düşünüyorum, ki böylelikle, esasen şimdinin onaylanmasından başka hiçbir anlama gelmeyecek olan çizgisel tarihlere yakalanmak yerine, bize şimdinin bir eleştirisini verebilecek olan hiperbolik, kırılmalı, kopuşlu soykütükler üzerinden yol alabilelim.⁵

Fakat elbette ve haklı bir kaygıyla derhâl itiraz edilecektir: Nasıl olur? Eşcinsellik, en arkaik toplumlardan beri daima yasanın ayrıcalıklı konularından ve cezalandırmanın istikrarlı hedeflerinden biri olmamış mı? Sodom ve Gomorra? Hiç değilse bütün İbrahimî dinler, eşcinselliği şeytanileştirmekte ağız birliği etmemişler mi? Ortaçağ'ın en acımasız cezalandırma sahnelerinin daimi oyuncularından olmamışlar mı eşcinseller? Yakılmamışlar, yok edilmemişler, işkenceden geçirilmemişler mi? Yanıtım şu olacak: Hayır, tarih boyunca bütün bu şedit yasaların ve ağır cezalandırmaların hedefinde olan şey, "eşcinsellik"ten bugün anladığımız şey olmamış. Basitçe, bütün bu çağların muktedirleri, bedenlerin ve hazların başka türlü deneyimlendiği belirli cinsel davranışlarda bulunuyorlar diye insanlara tek ve hakiki cinsiyetlerini sormaya yeltenmediği için...⁶ Basitçe, bütün bu çağların muktedirleri eşcinselliğin ne olduğunu henüz bilmediği, daha doğrusu bir türü veya bir kimliği işaretleyen bir ad olarak eşcinsellik henüz keşfedilmemiş olduğu için...⁷ Denebilir ki, nihayetinde salt bir biçimden ibaret olan bir adın namevcut olması, ona karşılık gelen bir içeriğin de namevcut olduğu anlamına gelmez —sonuçta, adı öyle konmamış olsa bile, yasanın ve cezanın hedefinde olan şey eşcinsellikten ve eşcinsellerden başka bir şey değildi! Aradaki farkın basitçe bir adlandırma farkından daha fazlası olduğunda ısrar ederek yanıt vereceğim: Yasanın ve cezanın hedefinde olan şey, belirli türden cinsel davranışlardı. Ve bu cinsel davranışları gerçekleştirenler, hakiki cinsel kimliklerinden saptıkları, olmaları gerekenden başka bir cinsiyete sahip oldukları için değil, yapılmaması gereken şeyleri yaptıkları için cezalandırılıyorlardı. Onlara hakiki cinsiyetlerinin ne olduğunu sormak kimsenin aklına gelmiyordu —eskiler yeterli akli melekeler ve yargı gücüne sahip olmadıkları için değil, onları bu "en karanlık hakikat"le, cinsellikleriyle tanıştıracak türden bir iktidar işleyişine sahip olmadıkları, böyle bir iktidar tarzına henüz maruz kalmadıkları için. Şimdi bu söylediklerimi biraz açmaya ve altını doldurmaya çalışacağım.

Öncelikle: Temel bir cinsel yasağın olmadığını söylemeye çalışmıyorum asla. Tersine, muhtemelen insan toplumların en eski yasaklarından biri budur: Deyim yerindeyse eğer, bütün anayasalarından önce, insanlar bir "cinsel anayasaya" sahip olmuştur hep. Bazı cinsel davranışları serbest bırakıp diğerlerini yasaklayan bu arkaik yasa, siyasal tahakkümün gizli çekirdeğini saklar ve işte tam da bu yüzden, burada gerçekleştirilen her ihlâl bir nevi anayasal ihlâl sayılmış, dolayısıyla en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Nihayetinde insan toplumlarının kökenine dair her büyük anlatının göndermede bulunduğu ilksel yasaklardan biri öldürme yasağıysa (baba katli yasağı), diğeri de cinsel birleşme yasağıdır (ensest yasağı).⁸ Her ikisine atfedilen değer de kurucu/anayasal bir değerdir. Üstelik bunlara yüklenen kurucu rolü tespit etmek için eski hukuk kodlarına veya sofistike tragedyalara kadar gitmek de gerekmez —hemen yakınımızdaki alelade bir eğitim materyalinde dahi bu fikirlere kolaylıkla rastlayabiliriz. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından çiftlere verilen eğitimler kapsamında hazırlanan "Evlilik ve Sağlık" başlıklı bir kitapçıkta (Kasım 2012) sperm bankalarından dert yanılarak şunlar söyleniyor örneğin: "Çare ararken ahlâki ve etik değerler korunarak tedaviler uygulanmalıdır. Aksi halde nesep ve aile kavramları bozulur, kardeşlerin birbiriyle evlenmelerinin yolu açılır. Toplumun ve insanlığın temelleri yıkılır. Bu, insanlığın geleceği için savaşlardan ve doğal afetlerden daha tehlikeli bir durumdur. Sperm bankalarının kurulması, kadınların yumurtalarını satması ve kiralık annelik gibi aileyi yok eden yöntemler çözülmüş gibi gösterilmektedir. İş amacından sapmakta, masumiyetini kaybetmektedir."⁹ İşte, bütün yasaların yasası! Lâkin eski görkemiyle kıyaslandığında, artık epeyce zorlandığı anlaşılıyor. Yine de söylenmek istenen şey açık: Aile ("aileyi yok eden yöntemler"), arzunun ve iktidarın bu kadim ve de ayrıcalıklı yeri, her daim, kimin masum olup kimin olmadığını hükme bağlandığı ("masumiyetini kaybetmektedir"), masumiyet eşliğinin tayin edildiği (kim günahsız kim günahkâr, kim suçsuz kim suçlu) yüce divan olarak kalacaktır.

Daha genel bir hat çizecek olursak eğer, tarih boyunca cinsel davranışların genellikle şu üç kodla ilgili olduğunu söyleyebiliriz: i) kutsal yasakla (yani arınma, kefaret ve giderek itiraf, hatta belki aforoz gerektiren günahla), ii) yasa ihlâliyle (yani ceza gerektiren, ödetme gerektiren, bedene veya ruha, hatta biri üzerinden diğerine müdahale gerektiren suçla), iii) norm dışılıkla (yani tedavi, tecrit, ıslah, iyileştirme, normalleştirme gerektiren sapkınlıkla). Bu bir kronolojik sıralama mı peki? Bir bakıma evet, çünkü normun yasaya, yasanın yasağa göre daha geç bir düzenlenişin ilkesi olduğu söylenebilir. Öte yandan, birbirlerinden ayrı modülasyonlar şeklinde ortaya çıkmış olmaları, bu üçünün aynı anda var olmayı sürdürdükleri gerçeğini değiştirmez. Gerçekte biri var diye diğerleri yok olmadı, fakat daha çok birbirlerinin içerisinden geçerek

işlediler, her ne kadar belirli bir anda biri diğerleri üzerinde galebe çalmış veya biri diğerlerini daha başarılı bir şekilde uyruklaştırmış olsa da. Sonuçta yasak (günah), yasa (suç) ve norm (sapkınlık), aralarındaki rekabete ve gerilime rağmen, birbirlerini kat ederek işlemeye, birbirlerinin yolunu açmaya, birbirlerinin yayılmalarına imkân sağlamaya devam etti.

Fakat şu farkı hemen tespit edelim: İlk iki modülasyonun (yasak/günah ve yasa/suç) "eşcinsellik"le ilgisi gerçekte pek de açık değildir. Şöyle ki: Cinsel davranışları kuşatan bütün bu yasak (dinsel) ve yasa (seküler) bolluğunu, aslında çok daha fazla kuralla çerçevelenmiş bir alanın, yani üremeyi ve evliliği merkeze koyan çok daha geniş düzenlemelerin dolaysız bir etkisi olarak okumamız gerekir. Söz konusu olan şey, bu iki temel düzenleme alanıyla (üreme ve evlilik) ilişkilenebilen cinsel davranışların hedefe alınmasıydı.¹⁰ Birbirleriyle çok da benzeşmeyen pek çok cinsel davranışı bir araya toplamayla mümkün kılan bir ara kesit varsa eğer, bu şöyle belirleniyordu: i) üreme emrine uymama, ii) evlilik yükümlülüklerini yerine getirmeme, iii) hazzı yenik düşme.¹¹ Ancak bütün bu kodlar, verilen yanıtların sertliğine rağmen, kişinin cinsiyetinin ne olduğu sorunuyla, bu çok modern, on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasına konumlandırabilecek olduğumuz sorunla ilgili değildi. Nitekim çoğunlukla "doğaya karşı işlenmiş suçlar" üstbaşlığı altında ve nerdeyse bir katalog hâlinde şunlar yasaklanıyordu: i) masturbasyon, ii) hayvanlarla girilen cinsel ilişki, iii) ölü bedenlerle girilen cinsel ilişki, iv) sodomi; fakat hemen belirtelim ki, sodomi hep çok belirsiz bir kategori oldu —yalnızca aynı cinsler arasındaki sekste değil (ki bu doğası gereği gayri üretken bir etkinlikti), farklı cinsler arasındaki sekste de ne yapıldığıyla ilgiliydi: karşılıklı masturbasyon, livata veya bir alet aracılığıyla livata vb.¹² İşte, cezalandırmada yine zuhur eden ve yeniden onaylanan şey şuydu ki, üreme emrine, evlilik yasasına veya hazzdan kaçınma yönündeki buyruğa karşı gelen herhangi biri, cinsiyetinin gerçekte ne olduğu bahis konusu edilmeden cezalandırmayı hak ediyordu. Fakat elbette bu durum, ne ihlâl hoşgörülmesine ne de cezanın şiddetinin azalmasına neden oluyordu, tersine ihlâl anayasal nitelikteydi ve dolayısıyla ceza da acımasızca infaz edilecekti.

Daha fazla ilerlemeden, burada bir parantez (önemsiz veya ihmâl edilebilir olduğu için değil, bu çalışmanın doğrudan konusu olmadığı için) açmalıyım: Özellikle hemcinsler arasındaki cinsel ilişkiler söz konusu olduğunda, toplumların buna verdikleri yanıtların tarihi yalnızca yasak/günah veya yasa/suç terimleriyle yazılamaz. Zira bugün "eşcinsellik" olarak adlandırdığımız şeyi "hoşgördüğü" söylenen büyük uygarlıklar vardır (Yunan ve Roma örneğin). Fakat Michel Foucault'nun derhâl vurguladığı gibi, burada her iki sözcüğü de (eşcinsellik ve hoşgörü) kullanmanın yerinde olup olmadığını sorgulamak gerekir. Foucault'ya göre, bu toplumlarda konu edinilen şeyi ifade etmek için "eşcinsellik" sözcüğü uygun değildi, çünkü her şeyden önce "Yunanlar, insanların hemcinslerine duyduğu aşkla karşı cinse duyduğu aşkı birbirini dışlayan iki tercih, birbirinden kökten farklı iki davranış türü olarak karşı karşıya getirmiyorlardı."¹³ Ayrıca, "tek bir ruh içinde çatışan farklı iki arzu olduğu"nu da düşünmüyorlardı. Esasında varsayılan şey, "içlerinden biri bazı kişilere ya da insan yaşamının bazı dönemlerine daha uygun görünen iki haz alma biçimi"nin bulunduğu düşüncesinden ibaretti. Nitekim, erkekler açısından (ki özgür yetişkin yurttaşlardır söz konusu olan) "oğlanlarla ya da kadınlarla ilişki, kişilerin tasnifine yarayan iki sınıflayıcı kategori oluşturmazdı; *paidikia*'ları tercih eden erkek, kadın peşinde koşanlar nezdinde, kendisiyle ilgili deneyimini 'öteki' olarak yaşamazdı."¹⁴ Öte taraftan, Foucault'ya göre "hoşgörü" de uygun bir sözcük değildi, çünkü bugün, karşı cinse yönelmemiş kendine has bir arzuya ve ona yakıştırılan özgül bir statüye değer vermek anlamına gelen hoşgörüden çok daha farklı bir şeydi söz konusu olan: "Yunanlar asla bir erkeğin bir başka erkeği sevmesi için 'başka' bir doğaya sahip olması gerektiğini varsaymıyorlardı; ama böylesi bir ilişkide hazlara, bir kadını sevmek söz konusu olduğunda gerekenden başka bir ahlâksal biçim vermek gerektiğini rahatlıkla kabul ediyorlardı."¹⁵ Fakat böylesi bir durumda buna ("başka bir ahlâksal biçim vermek") neden gerek duyuluyordu? Foucault, buradan hareketle, Yunan toplumunda "eşcinselliğin" ne kadar hoşgörülüğünü veya ne ölçüde serbest bırakıldığını sormaktansa, zaten oldukça yaygın, zaten yasaklanmamış ve zaten haz verdiği genel kabul gören bu pratiğin nasıl olup da sorun yarattığını araştırmanın çok daha kritik olduğunu söyler. Gerçekte sorun tam da Yunan toplumuna özgü belirli bir siyasal tertibat içerisinde serbest bırakılmış ayrıcalıklı bir ilişkinin kendine has belirsizliklerinden ve bunun karşısında duyulan ahlâki kaygıdan kaynaklanıyordu: Söz konusu edilen şey, neticede biri yetişkin bir yurttaş (erkek, *eraste*), diğeryse müstakbel bir yurttaş (oğlan, *eromene/paidikia*) olan iki kişi arasındaki ilişkiydi. Sorun oldukça hassas bir noktada ortaya çıkıyordu —gelecekte yurttaş olacak bir kişiyi bir haz nesnesi olarak kurarken yine de onun onurunu korumayı başarmak.¹⁶ Bu uzun fakat zorunlu parantezi açmamın iki nedeni var: Birincisi, belirli türden cinsel davranışların yalnızca yasaklanmalarının değil, aynı zamanda serbest bırakılmalarının da aslında daima belirli türden bir siyasal tertibatın içerisinden geçmek koşuluyla mümkün olduğunu söylemek.

Diğeri ise, her iki durumda da söz konusu olan şeye, yani birinde yasaklandığı diğerinde hoşgörüldüğü söylenen şeye, basitçe eşcinsellik demenin güçlüğünü göstermek.¹⁷ Bunu belirttikten sonra, bıraktığım yere dönebilirim.

Foucault, on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar cinsel alışkanları düzenleyen kodların, asıl olarak evlilik ilişkilerini merkeze aldığına dikkat çeker —yasaklara boğulmuş olan şey karıkocalık görevleri, doğurganlıkla ilgili süreçler, üreme sorumluluğu, cinsel etkinlikler ve benzeridir. Evlilik ilişkisi kuralların en yoğun noktasında duruyordu ve bütün bu düzenleme yekûnu, "evlilik bağı kurallarına karşı gelmeyle, üretkenliğe oranla sapmalar arasında kesin bir ayırım yapmıyordu." Kısacası: "Evlilik yasalarını çiğnemekle garip hazlar peşinde koşmak, her durumda cezayı hak ediyordu."¹⁸

Peki, daha genel anlamda suç ve ceza bakımından, on sekizinci yüzyılın sonlarına gelene dek neler değişmişti? Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, bu uğrağa gelinmeden önce Batı'da birkaç yüzyıl boyunca suç ve ceza pratiklerinin dönüşümde tayin edici bir etki yaratmış olan şey, egemen siyasal figürün, yani kralın, yasanın merkezine yerleşmesi olmuştu. Şiddetin siyasal birliğin içerisinde çekilip egemenlik alanının sınırına sürüklendiği (ki bu, hem meşru güçle donatılmış merkezi bir şiddet tekelinin oluşması, hem de savaşın artık yalnızca biçimsel olarak eşit egemen birimler arasındaki çarpışmaya dönüşmesi anlamına geliyordu) ve içeriğinin böylelikle olabildiğince türdeş kılındığı bu yeni uzamda, suçlu, artık karşısında doğrudan egemeni bulacaktı. Yasa kralın yasası olduğuna göre, yasanın ihlâlinin de tek bir anlamı olabilirdi —krala karşı gelmek. Kralın suçluya vereceği yanıt, tam da bu yüzden, basitçe bir ceza değil, egemenliğinin yeniden onaylandığı dehşetli bir seremonik temsil, incelikli bir şekilde tasarlanmış seyirlik bir azap sahnesi olacaktı.¹⁹ Şüphesiz, suçun kralın yasasının ihlâli, suçlununsa kralın içerideki düşmanı olarak tasarlanması, cezaların şiddetinin epeyce artmasına neden olmuştu. On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren ise bu denklem içerisinde kralın yerini giderek başka bir figür aldı: toplum. Bir kerede söyleyecek olursak, kralın yasası toplum sözleşmesiyle, kralın adaleti toplumu savunmakla, kralın düşmanı ise toplum düşmanı ile ikâme edildi. Fakat yine de bunun basit bir değişiklik olduğu söylenemez, zira artık suçlu, kendisine dışsal bir egemenin yasasına değil, örtük olarak kendisinin de onayını içeren toplum sözleşmesine saldırmış kimseydi —sözleşmeye saldırarak aslında topluma, topluma saldırarak aslında kendisine de saldırmış paradoksal bir varlığı suçlu ve nihayetinde bu onu bir toplum düşmanı yapıyordu. Her durumda bu, suçluyu kralinkinden çok daha kıyıcı olabilecek bir tahakkümün kollarına terk etmek anlamına gelebilirdi, eğer bütün bu süreç ceza reformunun içerisinde bir dizi güçlü sınırlamaya tabi tutulmamış olsaydı. Bunlardan birincisi, suçun, ahlâki ve dinsel imalarından kurtulup basitçe yasanın (yazılı ve duyurulmuş olan yasanın) ihlâli hâlini almasıdır. Fakat ikincisi, bu yasa, ahlâki ve dinsel yasanın başka terimlerle yazılmasından ibaret değildir, zira onun kendine has bir konusu vardır —toplumsal zarar. Öyleyse üçüncüsü, suçlu, günahkâr bir kimse veya şeytani bir varlık değil, basitçe sözleşmeyi çiğneyerek toplumsal bir zararın doğmasına sebep olmuş birisidir. Lâkin tüm bunlardan çok daha etkili bir sınırlandırma ilkesi, doğrudan ceza yasası ve onun etrafındaki düzenlemelere sirayet eden ekonomik bir mantıktan gelmiştir: Suçlu, yasanın dayattığı hedonist oyunda bir hesap hatası yapan, yanlış bir muhakemede bulunan herhangi biridir —aramızdan herhangi biri. Demek ki o, sebep olduğu toplumsal zararı bir şekilde ödediğinde, yine herhangi biri olarak topluma geri dönmesi gereken kişidir.

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, burada yalnızca bir karikatürünü verebildiğim dönüşümlerin etkisiyle, özellikle çeşitli cinsel davranışları veya alışkanlıkları yasaklayan suçlar hakkında dikkat çekici bir şüphenin hasıl olduğunu tahmin etmek güç değil. Cesare Beccaria, örneğin, bu meseleye oldukça dikkat çekici bir başlık altında, "Kanıtlanması Güç Suçlar" başlığı altında değiniyordu. Ona göre, bu suçlardan biri olan oğlancılık, yasalar tarafından çok ağır şekilde cezalandırılıyordu. Oysa bu suçun kökeninde kişilerin kendi doğalarına atfedilebilecek bir kötülük bulunmuyordu; tersine bu suç, insanların tek başlarına değil topluluk hâlinde yaşadıkları, özgür bırakıldıkları değil boyunduruk altına alındıkları yerlerde ortaya çıkıyordu: Beccaria'nın aklında, genç kimselerin başka cinslerle temas kurmasını engelleyecek şekilde kapatıldıkları eğitim kurumları vardı.²⁰ Jeremy Bentham, beklenebileceği üzere, bir fiilin cezalandırılabilir olması için gösterilebilir veya kanıtlanabilir bir toplumsal zararın oluşmuş olmasını şart koşuyordu; oysa cinsel davranışların hedef alındığı çoğu durumda, ne gerçek anlamda bir zararın ne de gerçek anlamda bir mağdurun bulunduğu söylenebilirdi. Ayrıca Bentham, gayri doğallıkla işaretlenen pek çok suçun, gerçekte yalnızca cinsel istekle ilgili düzensizliklerden ibaret olduğunu öne sürüyordu.²¹ Fransız Devrimi'nin önemli isimlerinden ve ayrıca ceza mevzuatı için bir plan da hazırlamış olan Jean-Paul Marat ise, sodominin kabul edilemez olduğunu iddia etse bile, böylesi fiilleri işleyen kimselerin cezalandırılmaları gereken suçlular olarak değil, hastaneye kapatılmaları gereken akıl sağlığını yitirmiş kimseler olarak muamele görmeleri gerektiğini söyleyecekti —bu türden görüşlerin dile getirilmeye başlanmasından yaklaşık bir yüzyıl önce.²²

Norm

Dikkat çeken şey şu: Yüzyıllar boyunca cezalandırmanın ayrıcalıklı konularından olmuş kimi cinsel davranışların yasanın boyunduruğu altında tutulması giderek daha zor açıklanabilir/haklılaştırılabilir bir şey olmaya başlamıştır. İkili bir süreç, yani suçun toplumsal zarar terimleriyle düşünölmeye başlanması bir yanda, buna eklenen yeni rasyonel/hedonist cezalandırma ekonomisi diğeryanda, bunda etkili olmuş ve ceza yasasının meşruiyetine dair şüpheyi canlı tutmayı başarmıştır. Elbette bu, pratikte suç ve cezanın hızlıca geriye çekilmesine neden olmadı, uzun bir vadeye yayılmış tedrici bir geri çekilme söz konusuydu.

Ancak bu sürecin geri planında yalnızca suç ve cezaya dair içkin bir dönüşümün etkilerini aramak doğru olmaz. Gerçekte "yasa"nın sahip olduğundan çok daha farklı bir müdahale tarzına işaret eden yeni bir düzenleme ilkesi hızla yükseliyordu: "norm". Yasanın aksine norm, neyin yapıp neyin yapılmaması gerektiğini vazedenden dışsal bir yasaklama oyununa göre değil, neyin normal olup neyin olmadığını tayin eden içkin bir düzenleme oyununa göre iş görüyordu. Burada artık söz konusu olan şey, yasa ile ihlâl arasında gerilmiş bir hat üzerine eylemleri dağıtmak değil, normal olan ile patolojik olan arasında hareketli kılınmış bir eşik uyarınca davranışları yerleştirmektir. İşte, cinsel davranışların hedef alınma şekline dair temel bir kırılmanın gerçekleşmesine neden olan şey de bu oldu: "Cinsellikten yalnızca mahkûm edilecek ya da hoşgörölecek değil, yönetilecek, yararlılık sistemleri içine sokulacak, herkesin azami iyiliği için düzenlenecek, en yüksek verimlilik doğrultusunda işletilecek bir şey olarak söz etmek gerekmektedir. Cinsellik yalnızca yargılanmaz, yönetilir de."²³ Ayrımı daha kesin bir şekilde koymak gerekirse: Yasa, cinsel davranışları ya yasaklıyor ya da dolaylı olarak serbest bırakıyordu. Norm ise, cinsel davranışları bir dizi normleştirici müdahale uyarınca yerleştirerek, hakikat vadeden ve aslında bunu dayatan yeni bir ad üretiyordu —cinsellik. Foucault, tarihsel bir tertibat olarak ele alınması gereken cinselliğın, on sekizinci yüzyıldan itibaren dört büyük hat üzerinden yerleştini söyler: kadın bedeninin histerikleştirilmesi, çocuk cinselliğının pedagojikleştirilmesi, üreme davranışlarının toplumsallaştırılması ve sapkın hazzın psikiyatikleştirilmesi.²⁴ Buradan da çıkarsanabileceği gibi, örneğın tıbbın ve psikiyatrinin bu süreçte oynadığı olağanüstü rolle karşılaştırıldığında, yasa, derhâl geriye çekilmese bile, ikinci plana düşmüş görünmektedir: Uzunca bir süre, doğaya karşı suç addettiği cinsel davranışlarla sert bir şekilde boğuşan yasa, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğinde, daha çok "küçük saldırıların, ikinci derece namus düşmanlıklarının ve önemsiz sapkınlıkların kısıtlı yargılanmasına" yönelmişti.²⁵

Yasaya nazaran normun belirleyici şekilde söz aldığı bu yeni dönem, aynı zamanda, normalleştirmenin çağırıldığı bir hakiki cinsiyet talebi uyarınca "sapkınlıkların" tanımlandığı, yerleştirildiği, sınıflandırıldığı bir dönemdi, ki ayrıksı bir türü temsil ettiği veya bir kimlik sürekliliğine sahip olduğu söylenen "eşcinsel", tam da böyle bir uğrakta düşünölebilir oldu. Başka şekilde söylesek, cinsel alışkanlıklar aslı olarak yasağın (günah) ve yasanın (suç) hedefi olmaktan çıkıp, giderek tıbbi, psikiyatrik vs. şekillerde tanımlanmış bir normun (sapkınlık) hedefi hâline gelmeye başladığında ve bu sayede "eşcinsellik" doğdu.²⁶ Foucault, yasa/norm farklılığının burada kendini nasıl gösterdiğini şöyle açıklıyor:

"Livata —eski Kilise yasasında ya da medeni hukukta sözü geçen— yasak edimlerden biriydi; bunu yapan kişi yalnızca hukuksal bir özneydi. On dokuzuncu yüzyılın eşcinseliyse adeta bir oyun ya da roman kahramanıdır: Bir geçmişi, bir tarihi ve çocukluğu, bir karakteri, bir yaşam biçimi; aynı zamanda bir morfolojisi, bir anatomisi ve belki de gizemli bir fizyolojisi vardır. Bütün olarak neyse, bunun hiçbir ögesi cinselliğinden soyutlanamaz. [...] Cinsellik alışlagelmiş bir günah olarak değil de, tuhaf bir doğa olarak eşcinselliğın tözündedir. Ruhbilimsel, psikiyatrik ve tıbbi açıdan eşcinsellik kategorisinin, eşcinselliğın bir cinsel ilişki türü olarak değil de belli bir cinsel duyarlılık özelliği, kişinin kendisinde var olan dişi ve erkeğe belli bir biçimde yer değiştirtmesi olarak tanımlandığı andan itibaren oluştuğu [...] unutulmamalıdır. Eşcinsellik, livata alışkanlığından, bir tür androjini ya da ruhsal hermafroditliğe dönüştürüldüğünde, cinselliğın bir görünümü olarak ortaya çıkmıştır. Livata alışkanlığı olan, doğru yolu bulmuşken sapan bir dönem olarak görölmekteydi, oysa eşcinsel bundan sonra bir 'tür' olmuştur."²⁷

Yasa, cinsel davranışlar söz konusu olduğunda giderek sahneden çekildi belki, fakat bu, normun etrafında bir cinsellik tertibatının kurulması pahasına oldu; nitekim yasa geri çekilmeyip eşcinselliği bu defa adıyla yasaklamaya başladığında bile, bu daha çok, normalleştirici bir iktidarın serbestçe yayılmasını kolaylaştıracak bir işbirliği çerçevesinde gerçek anlamını buldu. Elbette günümüz dünyasında eşcinsellik hiçbir yerde yasaklanmıyor veya eşcinseller hiçbir yerde cezalandırılmıyor demek istemiyorum.²⁸ Fakat sanıyorum ki, açık bir eğilim olarak yasanın ve elbette cezalandırmanın eşcinsellikten geri çekilmesi (özellikle de 1968'le birlikte),

üzerinde hemfikir olunabilecek bir olguya karşılık gelmektedir. Nitekim günümüzde genel olarak LGBT hareketinin asıl dikkati, eşcinselliği yasasının boyunduruğundan kurtarmaktan çok, eşcinselliği de hedef alan özel bir söylem ve suç türünü yasaya dâhil etmek üzerinde odaklanmaktadır: nefret söylemi ve nefret suçları.

Nefret

Nefret, tedirginlik uyandıran bir ad veya çok sayıda başka adı nitelerken kendini karanlıkta bırakma mahareti gösteren bir ön ad olarak siyasal sözün içerisinde giderek irtifa kazanıyor. Kendisine çokça başvuruyor olmamız, onun hakkında açık bir fikre sahip olduğumuz anlamına gelmiyor ne yazık ki. Nefret söz konusuyken şu iki sorunu birlikte düşünmek zorunda olduğumuz kanaatindeyim: i) Bugün neden nefreti konuşuyoruz? Veya bugün neden nefret daha bir dizginsiz? Yakın zamana dek epey övgüye mazhar olmuş şu meşhur farklılıklar çağının ("biraz saygı lütfen!") olanca kırılmasını apansız açığa vuran bir işaret; fakat aynı zamanda onun paradoksal bir onayı; öte yandan istemeyince zaten olmazmış zannettiğimiz şeyin tekinsiz bir geri dönüşü müdür söz konusu olan? Hepsi birden mi? ii) Peki, buna direnilebilir mi? Yani nefretin işaret ettiği şeyi varsayarak veya buyur ederek onunla savaşmak mümkün müdür? Nefret, daha söz aldığı andan itibaren yakalandığımız bir tuzak değil midir? Nefret, nesnesi kabul ettiği her bir hedefe, onun tekil ve kopuk, fakat nihayetinde "doğru" adlarıyla seslenmez mi? Öyleyse nefretin karşısına, zaten onun bize bahşetmekten gocunmadığı adlarımızla dikilebilir miyiz? Sahip olup olabileceğimiz yegâne müşterek ad, her birimizin kendimizce nefret nesnesi olmamızdan mı ibarettir?

Sırasıyla ilerleyelim:

i) Öncelikle, hâlihazırda ortaya çıkmış olduğu şekliyle nefret olgusundaki derin siyasal yanı görmek zorundayız: Nefret, siyaset-sonrası çağımızın dolaysızca ürettiği ve bütünüyle sorumlu olduğu esaslı etkilerden biridir gerçekte. Belki görünürde birbiriyle çarpışan, fakat gerçekte birbirini çağırılmaktan veya birbirine seslenmekten başka hiçbir şey yapmayan iki tür nihilizmin elbirliğiyle ördüğü "Bir" in çağındayız.²⁹ Artık yetinmemiz gereken siyasallığın bundan ibaret olduğu söyleniyor. Ne var ki siyasallık hakkında akıldan çıkarmamız gereken şey, siyasetin daima "Bir" i "İki" ye bölen şey olduğu gerçeğidir.³⁰ Oysa dinlediğimiz sürekli vaaz, bunun artık imkân olmadığı, imkânlıysa bile istenir olmadığı, eğer illaki istenecekse de bunun yalnızca radikal bir kötü yararına istenmiş olacağı konusunda bizleri uyarıp duruyor. Bütün siyasallaşma girişimleri için tahsis edilmiş tek bir meşru adımımız var —"Artık hepimiz demokratız!"³¹ Şiddetin her türüsünü (kendimizden kaynaklananlar hariç) hep birlikte kınamakta derhâl birleşiyoruz ve liberal değerlerin evrensel geçerliliğinden de hiç şüphemiz yok —geçerliliğinden emin olabileceğimiz tek kategori buyruk sermayenin buyruğu. Ancak gerçekte bütün bu gösterişli demokrasi severliğin her daim kategorisi hakkında derin bir güvensizlik içerdiğini, ilk fırsatta bunu ima etmekten kimsenin çekinmediğini de unutmayalım (bütün büyük demokratlar, demokrasinin yetersizliklerinden dem vurmaya hep çok teşnedir aslında).³² Artık bölünemez "Bir" in koşullarına tabi olduğumuza, siyasal bir antagonizma için meşru bir açıklık kalmadığına göre, bir an önce öğrenmemiz gereken şeyler listesi şunlardan oluşuyor demektir: diyalog, müzakere, iletişim, rekabetçi yarış, iyi yönetim. Oysa siyaset, tanım gereği bunların hepsinden önce gelir; nasıl ki ifade özgürlüğü, zaten söylenebilir olan şeyler bakımından hiçbir şey ifade etmeyip, sadece söylenebilir olan şeylerin dünyasından açıkça kovulmuş bir başka söz sahneye çıktığında gerçek bir anlam ifade etmeye başlıyorsa.³³ Gelgelelim, tam da siyasete gerek olmadığına, üstelik bir siyaset-sonrası çağda yaşamamızın aslında o kadar da kötü bir şey olmadığına inandırılmak üzereyken, geriye dönüp gelen şey nefret oldu. Ve anlaşıldı ki, "siyasetin çöktüğü, zenginlerin partisiyle fakirlerin partisinden görünüşte aynı şeyi —modernleşme— söylediği yerde, üç aşağı beş yukarı aynı girişim için daha iyi kotarılmış bir reklam imajını seçmekten başka bir şeyin gerekmediği yerde, çarpıcı biçimde açığa çıkan, mutabakat değil dışlamadır."³⁴ Jacques Rancière'in çarpıcı bir şekilde gösterdiği gibi: "Siyasetin yüzyılı yakalamaya, dogmaları ve tabuları bırakmaya çağırıldığı yerde, önyargısız modernliğin zaferi değil de başka bir şey belirmişti sahnede: en arkaik olanın, her türlü yargıdan önce gelen çıplak nefretin geri dönüşü."³⁵ Burada üzerinden asla atlamamız gereken şey, nefretin, siyasalın iptâl edildiği yerde karşımıza dikilen şey olduğu gerçeğidir, zira siyasallaşma imkânının bulunmadığı yerde "öteki", artık yalnızca katıksız bir nefret nesnesi olarak ortaya çıkar. Nefret, hedef aldığı şeyi, yalnızca siyasi değil, insani niteliklerinden ve kapasitesinden de soyutlanmış bir şey olarak kavrar —her farklılığı radikal bir kötülüğün işareti ve her işareti yalnızca nefreti hak eden bir iz olarak. Rancière'in yeni ırkçılık ve yabancı düşmanlığı üzerinden geliştirdiği analizi, pekâlâ nefrete dair kesin bir kavrayışa varmak için kullanabiliyoruz.³⁶ Özetle: Nefret sorununu hedef alırken yapılan iş, hiç de basit veya ihmâl edilebilir bir iş değildir. Zira nefret, içerisine sürüklendiğimiz (gayri) siyasallığın karanlık yüzünden başka

bir şeyi işaretlemiyor. Nefret, siyasal bir ada sahip olmadığımızda sahip olduğumuz müşterek adımızdır ve sonunda, hepimizi daha baştan çağırıldığını ve içerdiğini iddia eden sözde demokratlığımızın öbür yüzünden başka bir şey de değildir.

ii) Fakat, nefretin bu baskısı karşısında bizler ne yapıyoruz? İstiyoruz ki bu derhâl tanınıp ayırt edilebilir, dolayısıyla kınanabilir bir söz olarak ("nefret söylemi"); eyleme geçtiğindeyse yasal bir düzenleme tarafından veya cezalandırıcı bir tertibat tarafından yakalanan bir fiil olarak ("nefret suçu") tanımlansın. Neden böyle yapıldığı çok açık. Neden? Çünkü, nefretin seferber ettiği pek çok işaretleyici söz, fiziksel saldırı ve ölüm karşısında, bütün bunlara verilecek yanıtın talep ettiği aciliyet karşısında, elimizde çok az şey var gerçekten —oysa bir yanıt vermek ve bunu hızlıca yapmak kelimenin tam anlamıyla hayati. Çünkü, hâlihazırda işlenmekte olan suçların bile cezasız kalmasına engel olunamıyor; bütün bu suçlar, içerisinden geçtikleri yasal koridorların herhangi bir uğraşında (polis, savcı, hâkim, sorgu, tanık, mahkeme vs.) kolayca gözden kaybediliyor —spotları bu suçların üzerine çekecek, dikkatlerden kaçmasını engelleyecek bir odağa, buna uygun olarak düzenlenmiş yasal prosedürlere ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz. Ve belki çok da yanlış yapmadığımızı gösteren bir de kanıtımız vardır: Hukuk, bu meselede epey ayak diriyor. Hemen her yere ve her ilişkiye sızmakta gösterdiği olağanüstü mahareti yakından bildiğimiz yasa, kadına, eşcinselle ve diğerlerine bir hukuk öznesi olarak seslenmekte zorlanıyor. Kendisine dayatılan taleplerin hukuk mantığını ve yasa dilini güç bir duruma soktuğu anlaşılıyor. Ve belki de bu doğru yolda olduğuna dair bir işarettir; hukuk gibi mütecevaz bir pratiğin sınırlarında gezinmek, onu zorlamak, onu kıskırtmak ayrıcalıklı bir deneyim. Fakat bunda her zaman olağanüstü dikkatli olmak gerekir: Hukuku kuşatmak isteyip de belli belirsizce onun tarafından kuşatılan çok olmuştur ve hukuk bahsinde aklımızdan çıkarmamız gereken şey, onu ciddiye almak gerektiğidir. Yasanın içerisine girmeye, ona dâhil olmaya (ki bu çabanın kaderine dair meşhur Kafka alegorisini burada anmalıyız), giderek siyasal özneliği oradan kurmaya çalışmanın bedeli, yasanın sınırlarını kendi sınırların olarak içselleştirmek olabilir pekâlâ.³⁷

Lâkin her durumda, öncelikle yasa karşısında göstermemiz gereken dikkatin bir gereği olarak, fakat ondan çok daha önemlisi yasanın negatifiğinden türetililecek herhangi bir siyasal adın bulunmadığını düşünen biri olarak, şunun altını çizmek gerektiğini düşünüyorum: Hedefi olunan nefretten hareketle kurulabilecek hakiki bir öznellik bulunmuyor. Ve nefretle gerçek bir hesaplaşmanın yolu da en nihayetinde yasadan, hukuktan, mahkemeden geçmiyor. Kanıtı, Walter Benjamin'in sözünü ettiği "ezilenlerin geleneği"nde gizli.³⁸ Nefrete maruz kalmaktan korunmayı sağlayabilecek herhangi bir yasal ad bulunmuyor —oysa somutta yapıp ediliyor olan şeylere baktığımızda, bütün uğraşın giderek bu mecrada verilmeye başlandığı izlenimini kapılabiliyoruz (elbette buna neden olan çok haklı aciliyetler var, az önce bunlara değinmeye çalıştım). Yukarıda sözünü ettiğim temel izlekle yeniden birleşecek olursam, basitçe şunu söylemek istiyorum: Mademki nefreti başımıza toplayan şeyin kökeni siyasalın tasfiye edilmesinde yatıyor, öyleyse yapılması gereken şey de hepsinden önce yasal değil, siyasal adlara sahip olmaktır.

Öznellik

İşte —şimdi başa dönüyorum— bunun nasıl yapılabileceği hakkında belki de "herkesin ötekisi" olan bir ötekiden öğrenip kayda geçireceğimiz şeyler vardır.³⁹ Herkesin ötekisi! Bu ilk anda görüldüğünden çok daha düşündürücü bir ifade —şık fakat bir şey söylemeyen ifadelerden değil. Kimdir herkesin ötekisi? Eğer "herkes" derken kastettiğimiz şey hakikaten herkes ise, bu durumda herkesin ötekisi ancak "hiç kimse" olabilir. Fakat böyle derken dahi şunu biliyoruz ki, "hiç kimse" de gerçekte birilerine, ama hiç hesaba katılmamış olan birilerine işaret etmektedir, hatta "herkes olarak herkes" in karşısında (onun "bir"liğini "iki"ye bölen) bir de "hiç kimse olarak herkes" vardır. İlkinden yapılması beklenen şeyleri biliyoruz: "mümkün olanın sanatı" nı icra etmesi ve kendinin sahip olduğu paya hakkını vermesi gerekir —diyalog, müzakere, iletişim, rekabetçi yarış, iyi yönetim vs. İkincisinin ise gerçekte yapıp edebileceği tek şey vardır: "imkânsız olanın sanatı" nı icra etmek, yani siyaset yapmak —ki bu hiçbir paya sahip olmayanların payını müesses nizamın karşısına dikmek anlamına gelir.⁴⁰ İşte, aslında görünce derhâl tanıdığımız bu "hiç kimse olarak herkes", siyasetin kritik eşliğinde duruyor ve sonuç olarak siyasetin kaderi, öyle ya da böyle, bu herkes olmayan herkesin adına söz alma becerisini, cesaretini gösteren ayrıcalıklı bir özneliğin ortaya çıkışına bağlı oluyor. Bu gerçeğin hem farkında olan hem de görünür olmasına imkân veren şu müdahaleye bakalım örneğin. Yeni anayasa yazım sürecinde, üstelik tam da eşitlik maddesi ele alınıyorken patlak veren tartışmalar karşısında, Kaos GL'nin basına ve kamuoyuna yaptığı duyuru şöyle başlıyordu: "Eşcinseller 'ahlâksız', Kürtler 'terörist', Aleviler 'dinsiz' olmaya devam edecekse siz bu 'Yeni

Anayasa'yı kimin için yazıyorsunuz."⁴¹ Anayasa yazım çalışmalarında sorun, tam da yasanın tanımladığı "herkes" in bilerek serbest bırakılmış muğlaklığında ortaya çıkıyordu: "Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans (LGBT) varoluşları tanımlayan 'cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği' ifadeleri 'eşitlik' maddesine dâhil edilmeyip, LGBT'lerin hayatları 'herkes' veya 'diğer' ya da 've benzeri' görünmezliğine havale edildiğinde inkârcı politikalar değişmeyecektir." Ve sorunun belki de olabilecek en açık tespiti: "Meclis Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda 'eşitlik' maddesinin yazımında çıkan 'kriz' kimlerin 'vatandaş' kabul edileceği, kimlerin 'insan' yerine konulacağı krizidir!" Nihayet, yasanın herkesi olmayan herkes: "Çünkü zorunlu heteroseksüelliğe direnen eşcinselseniz, tek dile direnen Kürt'seniz, tek dine direnen Alevi'seniz, erkek iktidarına direnen kadınsanız, sömürüye direnen emekçiyeniz, çoğunluk karşısında azınlıksanız, yoksulsanız, hasta ya da sakatsanız, yaşlı iseniz yasadaki 'herkes' asla olamazsınız." Bu duyuruyu, yazıya başlarken ele aldığım bildiriyle karşılaştırım: Göreceğiniz şey, "herkes olmayan herkes" adına söz almanın iki parlak ve farklı biçimidir.

Vurgulamak istediğim şey, yasal adların ötesinde ve gerçekte onları da garanti edecek tek şey olarak, siyasi özneleşmeden ileri gelen adlara sahip olmanın zorunluluğudur. Bu, nefret söylemi ve nefret suçları üzerinden giderek hukuksal tertibata bağlanan dizge tarafından tüketilemeyecek olan şeydir. Hakkını verelim, nefret, nesnesini "doğru" adlarıyla çağırarak konusunda mahir. Nitekim bunu, karşısında kopuk adlarından mustarip tekil hedefler bulmak için yapıyor. Dolayısıyla bu meydan okumaya verilecek yanıt, onun karşısına "doğru" adları çıkarmak olamaz. Nefretin işleyişini dumura uğratacak şey, onun karşısına "yanlış" adlarla, yani siyasi adlarla çıkmak olabilir. Üstelik bu, kendi tekilliğine hâle getirilmeden, herkes adına söz almanın biricik yolu. Bir başka yerde daha dile getirdiğim gibi, bence Hrant Dink, bunun istisnai örneklerinden birisidir.⁴² Denilebilir ki, bunu söylemen bir skandal, kendisi zaten alçak bir nefret cinayetine kurban gitmiş olan birini nasıl örnek olarak gösterebilirsin —olsa olsa bu, siyasal bir ada sahip olmanın da bizi nefretin hedefi olmaktan kurtaramadığını kanıtlar! Bu durumda vereceğim yanıt şudur: Evet, belki haklısınız, sonuçta hiçbir şey nefretin hedefi olmaktan bizi kurtaramaz, ama yine de önemli bir farkın üzerinden atlıyorsunuz: Hrant öldürüldüğünde, onun başına toplanan "herkes" şöyle diyebilmişti: "Hepimiz Hrant'ız, Hepimiz Ermeniyiz." Derhâl kabullenilmiş bu "yanlış ad" (çünkü ne hepimiz Hrant'ız ne de Ermeni), ona ve onun nazarında Ermeni topluluğuna yapılmış basit bir dayanışma jestinden ibaret değildi. Gerçekte onun çoktan yapmış olduğu şeyi ona geri iade ediyordu: Doğrusu ne içeride ne de dışarıda tanınan/sayılan acılı bir topluluğun bir ferdi olarak, "herkesin ötekisi olan bir öteki" olarak, "herkes olmayan herkes" adına söz almıştı. Şimdiyse onun sözünü ondan devralmak ve bu sözü daha da büyüterek, daha da çoğaltarak hakkını vermek ödevi ortada duruyordu.

Nefret tertibatı (bir söz ve bir fiil olarak) durdurup soruyor: "Siz, kimsiniz? Bana gerçekte kim olduğunuzu söyleyin! Aksi hâlde? Aksi hâlde, sizden şüphelenmem gerekecek. Ki aslına bakarsanız bu oldu bile —daha ben sormadan kimliğimizi beyan etmeniz gerekirdi." Bu pek de dostlar arasında olabilecek türden bir sesleniş değil elbette! Fakat çok daha kötüsü, yalnızca şerrinden korunmak için bu sorulara iyi niyetle bir yanıt vermeyi tercih ederken de, gerçekte olduğumuzu düşündüğümüz şeyle ona meydan okumayı tercih ederken de, çoktan tuzağına yakalandığımızı fark edemeyecek olmamızdır. Oysa belki de şöyle karşılık vermemiz gerekir —Foucault'nun bir başka bahiste söylediklerini buraya uyarlayarak söylüyorum:⁴³ "Bana kim olduğumu sorma! Benden olmamı beklediğin şeyi olmamı bekleme! Aradığın yerde değilim. Bulduğunu düşündüğündeyse çok sevinmemelisin. Çünkü orayı çoktan terk etmiş olacağım!"

¹ Bu metin, Kaos GL Derneği'nin daveti üzerine 24 Kasım 2012 tarihinde Ankara'da yaptığım bir konuşmaya dayanıyor. Bana böyle bir konuda kafa yorma ve bir konuşma hazırlama "ödevi" veren Ayline Aslı Demir'e; söz konusu konuşmayı hem hazırlarken hem de bunu bir makaleye dönüştürürken benden yardımını esirgemeyen Alev Özkazanç'a; ve bu metni bir an önce tamamlamam konusunda bana cesaret veren Elif Ekin Akşit'e teşekkür borçluyum.

² Ali Erol, "Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011), 459-460; Erdal Partog, "Querr Teorisi Bağlamında Türkiye LGBTT Mücadelesinin Siyasi Çizgisi", *Cinsellik Muamması: Türkiye'de Querr Kültür ve Muhalefet*, haz. Cüneyt Çakırlar ve Serkan Delice (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 172.

³ Bildirinin tam metni için bkz. Erol, "Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri", 460-461. Tam metne ayrıca şuradan da ulaşılabilir: <http://www.kaosgldernegi.org/etkinlikdetay.php?id=7281>.

⁴ Marquis de Sade, *Yatak Odasında Felsefe*, çev. Kerim Sadî (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 118.

⁵ Michel Foucault, "Nietzsche, Soybilim, Tarih", *Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

⁶ "Hakiki cinsiyet" hakkında bkz. Michel Foucault, "Herculine Barbin'e 'Giriş'", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011).

⁷ Eşcinselliğin bir "tür" olarak tanımlanması hakkında bkz. Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 39.

⁸ Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. K. Sahir Sel (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996). Bu konuda göndermede bulunulan en tipik tragedya, bildiği gibi Sofokles'in *Kral Oidipus*'udur. Bkz. Sofokles, *Kral Oidipus*, çev. Güngör Dilmen (İstanbul: Mitoş-Boyut Yayınları, 2002). Ayrıca, kandaş toplumda öldürme yasağı ve cinsel ahlâk üzerine temel bir değerlendirme için bkz. Pınar Ecevitoglu, *Namus, Töre ve İktidar: Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2012), 139-146.

⁹ "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan Erkeklerle Uyarı!", T24, 09.11.2012, <http://t24.com.tr/haber/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligindan-erkeklerle-uyari/216993>.

¹⁰ Selçuk Candansayar, "Tıbbın (eş)cinselliğe Bakışı İçin Bir Arkeoloji Denemesi", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011), 154.

¹¹ Kitabı Mukaddes'ten türetilen bu yorumu genelleyebiliriz. Bkz. Janet Afary ve Kevin B. Anderson, "Foucault, Toplumsal Cinsiyet ve Akdeniz ve Müslüman Toplumlarda Erkek Eşcinselliği", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011), 252n.

¹² Çeşitli cinsel davranışların yasaklanma biçimleri hakkında ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Sara F. Matthews-Griecon, "Eski Rejim Döneminde Avrupa'da Beden ve Cinsellik", *Bedenin Tarihi, Cilt 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya*, haz. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, çev. Saadet Özen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 168-181. Buradakine benzer bir suç kataloğunu Kant'ta şu başlık altında buluyoruz: *crimina carnes contra naturam*, yani doğaya karşı işlenmiş bedene yönelik suçlar. Bkz. Candansayar, "Tıbbın (eş)cinselliğe Bakışı İçin Bir Arkeoloji Denemesi", 157.

¹³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 256-257.

¹⁴ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 259.

¹⁵ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 261.

¹⁶ Bu epey kaygı yaratan bir durumdu, zira çok sayıda çelişkili görevin aynı anda yerine getirilmesini gerektiriyordu: Aralarında açık bir yaş ve statü farkı bulunan bir erkek ile bir oğlan arasındaki bakımsız ilişkiyi, statüden kaynaklanan hiçbir iktidarın kullanılmadığı açık bir oyuna çevirmek; üstelik bunu, cinsel ilişkide değer atfedilen ögenin duhul etmek olduğu bir egemenlik şemasının içerisinde yapmak; ve bir yanda hazları serbest bırakırken (hazlara boyun eğmemiş bir haz insanı olarak yurttaş), öte yanda hazlara ket vurmak (girdiği pasif ilişkiden haz duymaması beklenen müstakbel yurttaş). Foucault'nun bütün bu çözümlerinin dikkatli bir kritiği için bkz. Afary ve Anderson, "Foucault, Toplumsal Cinsiyet ve Akdeniz ve Müslüman Toplumlarda Erkek Eşcinselliği".

¹⁷ Yine de burada dikkatimizden kaçmaması gereken bir şey var. Geçmişte bazen "hoşgörünün" bazense "yasaklanmanın" konusu olmuş cinsel davranışların, esasen erkekler arasında olup biten şeyler olduğu anlaşılıyor: Yalnızca mutlak bir şekilde yasaklanırken değil, dikkatli bir şekilde serbest bırakılırken de sorun edilen şey, büyük ölçüde erkekler arasındaki cinsel ilişkilere. Doğrusu üzerine çok da dikkatlice düşünülmüş olmadan şunu söylemek isterim ki, bunun muhtemel nedeni, (tıpkı bir önceki sonnotta değindiğim gibi) siyasal bir sorun, bir skandal veya bir kaygı yaratmaya aday olduğu düşünülen şeyin, tam da siyasal bir kapasiyete sahip yegâne varlık olarak kendini dayatan bir topluluk içerisindeki, yani özgür ve eşit erkekler arasındaki ilişkiler olmasıdır. Dipteki karanlık ilkesi *patria potestas* olan bütün bu toplumların, kadınlar arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda aynı infiale kapılmaması böyle anlaşılabilir —zaten ele geçirilmiş ve tabi kılınmış bir topluluk olarak kadınlar üzerindeki hâkimiyet, deyim yerindeyse, "politik" olmaktan çok "polisive" bir kaygının konusu olacaktır. Ne var ki "norm", bir bütün olarak hayatın siyasal hesapların içerisine çekildiği ayrıksı bir iktidar uygulamasının ilkesi olarak, bu türden ayrımları ortadan kaldırır. Ve gerçekte birbirinden farklı

tarihlerin içerisine kaydedilmesi gereken şeylerin (erkekler arası cinsel ilişkilerin hedef alınmasıyla, kadınlar arası cinsel ilişkilerin hedef alınması arasındaki bariz farkı kastediyorum), ortak bir tarihe sahip olduğu izlenimini yaratan şey de budur. Yasadan farklı olarak norm, aynı cinsel tertibat ve aynı hakikat rejimi içerisinde bu farkları eritir. İşte bu yüzden, yasanın erkekler arasındaki cinsel ilişkileri hedef alan "politik" tarzında, normun işleme ilkelerine dair ipuçları bulunamaz. Fakat belki de kadınlar arasındaki cinsel ilişkileri hedef alan "polisye" tarzda, bugün normun işleyiş ilkelerine benzeyen veya bunlara kaynaklık eden sürekliliklerin bulunup bulunmadığını araştırmak şaşırtıcı sonuçlar verebilir.

¹⁸ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 35.

¹⁹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Alında Tutmak ve Cezalandırmak*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Yayınları, 2000), 67. Georges Vigarello, "Kralın Bedeni", *Bedenin Tarihi, Cilt 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya*, haz. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, çev. Saadet Özen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 326-327.

²⁰ Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments and Other Writings*, ed. Richard Bellamy, tr. Richard Davies, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 81.

²¹ Jeremy Bentham, "Offences Against One's Self", *Journal of Homosexuality*, 3(4) (1978). Ayrıca bkz. Stephen Pfohl, *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*, Second Edition (New York: McGraw-Hill, 1994), 75.

²² Aktaran: Louis Crompton, *Homosexuality and Civilisation* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003), 525.

²³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 26.

²⁴ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 79-80 ve 108.

²⁵ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 30.

²⁶ Alain Corbin, "Bedenlerin Buluşması", *Bedenin Tarihi, Cilt 2: Fransız Devriminden Büyük Savaş'a*, haz. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, çev. Orçun Türkay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 150-155.

²⁷ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 39.

²⁸ Dünyada LGBT bireyler bakımından hukuksal durumun ne olduğunu gösteren bir döküm şurada bulunabilir: Vanessa Baird, *Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İlhaller*, çev. Hayrullah Doğan (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), 131-140.

²⁹ Badiou, "iki nihilizmin bağlaçlı sentezi" diyor buna. Bkz. Alain Badiou, "Felsefe ve Terörizme Karşı Savaş", *Sonsuz Düşünce*, çev. Işık Ergüden ve Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2006), 111. Ayrıca bkz. Bülent Diken, *Nihilizm*, çev. Aylin Onacak (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 79-116.

³⁰ Alain Badiou, *Yüzyıl*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayınları, 2010), 69 vd.

³¹ Wendy Brown, "Artık Hepimiz Demokrattır...", *Demokrasi Ne Âlemde?*, haz. Eric Hazan (İstanbul: Metis Yayınları, 2010).

³² Jacques Rancière, "Demokrasiye Karşı Demokrasiler", *Demokrasi Ne Âlemde?*, haz. Eric Hazan (İstanbul: Metis Yayınları, 2010).

³³ Jacques Rancière, "Our police order: What can be said, seen, and done", 2006, <http://www.eurozine.com/articles/2006-08-11-lieranciere-en.html>.

³⁴ Jacques Rancière, *Siyasalın Kıyısında*, çev. Aziz Ufuk Kılıç (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 37.

³⁵ Rancière, *Siyasalın Kıyısında*, 37.

³⁶ Rancière, *Siyasalın Kıyısında*, 77-78.

³⁷ Burada dikkat çekmek istediğim soruna bir başka yerden yaklaşan dikkat çekici bir değerlendirme için bkz. Alev Özkazanç, "Siyaset, Hukuk ve Cinsel Suçlar: Assange Olayı ve Hukukçu Feminizmin Eleştirisi", *Fe Dergi* 4, sayı 1 (2012).

³⁸ Walter Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar*, haz. Nurdan Gürbilek (İstanbul: Metis Yayınları, 2001), 43.

³⁹ Yıldırım Türker, Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma'ların birinde yaptığı konuşmanın başlığına bu adı vermişti. Bkz. Yıldırım Türker, "Herkesin Ötekisi!", *Homofobi Kimin Meselesi? Anti-Homofobi Kitabı/2* (Ankara: Kaos GL, 2010): 110-112.

⁴⁰ Jacques Rancière, *Disagreement: Politics and Philosophy*, tr. Julie Rose (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1999), 32.

⁴¹ "Yeni Anayasa Yazımında 'Kriz' Adı Altında Tartışılan Eşcinsellerin Yaşam Hakkıdır!", Kaos GL Derneği'nin 22 Mayıs 2012 Tarihli Basın Açıklaması. Tam metin için bkz. <http://www.kaosglderneği.org/etkinlikdetay.php?id=7218>.

⁴² Özkan Ağaş, "Sunuş", *Hakikat ve İnsan Hakları*, haz. Özkan Ağaş ve Bişeng Özdiç (Ankara: Dipnot Yayınları, 2012), 12.

⁴³ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, tr. Sheridan Smith (New York: Pantheon Books, 1972), 19.

Kaynakça

- Afary, Janet ve Kevin B. Anderson. "Foucault, Toplumsal Cinsiyet ve Akdeniz ve Müslüman Toplumlarında Erkek Eşcinselliği", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011): 228-261.
- Badiou, Alain. "Felsefe ve Terörizme Karşı Savaş", *Sonsuz Düşünce*, çev. Işık Ergüden ve Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2006): 97-115.
- Badiou, Alain. *Yüzyıl*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayınları, 2010).
- Baird, Vanessa. *Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İlhaller*, çev. Hayrullah Doğan (İstanbul: Metis Yayınları, 2004).
- Beccaria, Cesare. *On Crimes and Punishments and Other Writings*, ed. Richard Bellamy, tr. Richard Davies, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Benjamin, Walter. "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar*, haz. Nurdan Gürbilek (İstanbul: Metis Yayınları, 2001): 39-49.
- Bentham, Jeremy. "Offences Against One's Self", *Journal of Homosexuality*, 3(4) (1978): 389-406.
- Brown, Wendy. "Artık Hepimiz Demokratız...", *Demokrasi Ne Âlemde?*, haz. Eric Hazan (İstanbul: Metis Yayınları, 2010): 51-65.
- Candansayar, Selçuk. "Tıbbın (eş)cinselliğe Bakışı İçin Bir Arkeoloji Denemesi", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011): 149-165.
- Corbin, Alain. "Bedenlerin Buluşması", *Bedenin Tarihi, Cilt 2: Fransız Devrimi'nden Büyük Savaş'a*, haz. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, çev. Orçun Türkay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011): 117-167.
- Crompton, Louis. *Homosexuality and Civilisation* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003).
- Diken, Bülent. *Nihilizm*, çev. Aylin Onacak (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011).
- Ecevitoglu, Pınar. *Namus, Töre ve İktidar: Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2012).
- Erol, Ali. "Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011): 431-463.
- Foucault, Michel. "Herculine Barbin'e 'Giriş'", *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Querr Kuram*, Sayı 65-66 (2011): 132-138.
- Foucault, Michel. "Nietzsche, Soybilim, Tarih", *Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004): 230-253.
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003).
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Alında Tutmak ve Cezalandırmak*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Yayınları, 2000).
- Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge*, tr. Sheridan Smith (New York: Pantheon Books, 1972).
- Freud, Sigmund. *Totem ve Tabu*, çev. K. Sahir Sel (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996).
- Matthews-Griecon, Sara F. "Eski Rejim Döneminde Avrupa'da Beden ve Cinsellik", *Bedenin Tarihi, Cilt 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya*, haz. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, çev. Saadet Özen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008): 139-188.
- Özkazanç, Alev. "Siyaset, Hukuk ve Cinsel Suçlar: Assange Olayı ve Hukukçu Feminizmin Eleştirisi", *Fe Dergi* 4, sayı 1 (2012): 1-13.

- Partog, Erdal. "Querr Teorisi Bağlamında Türkiye LGBTT M¼cadelesinin Siyasi izgisi", *Cinsellik Muamması: Türkiye'de Querr K¼lt¼r ve Muhalefet*, haz. C¼neyt akırlar ve Serkan Delice (İstanbul: Metis Yayınları, 2012): 162-184.
- Pfohl, Stephen. *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*, Second Edition (New York: McGraw-Hill, 1994).
- Ranci¼re, Jacques. "Our Police Order: What Can Be Said, Seen, and Done", 2006, <http://www.eurozine.com/articles/2006-08-11-lieranciere-en.html>.
- Ranci¼re, Jacques. *Disagreement: Politics and Philosophy*, tr. Julie Rose (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1999).
- Ranci¼re, Jacques. *Siyasalın Kıyısında*, ev. Aziz Ufuk Kılıç (İstanbul: Metis Yayınları, 2007).
- Sade, Marquis de. *Yatak Odasında Felsefe*, ev. Kerim Sadı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005).
- Sofokles. *Kral Oidipus*, ev. G¼ng¼r Dilmen (İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2002).
- T¼rker, Yıldırım. "Herkesin Ötekisi!", *Homofobi Kimin Meselesi? Anti-Homofobi Kitabı/2* (Ankara: Kaos GL, 2010): 110-112.
- Vigarello, Georges. "Kralın Bedeni", *Bedenin Tarihi, Cilt 1: Rönesans'tan Aydınlanma'ya*, haz. Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine ve Georges Vigarello, ev. Saadet Özen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008): 313-333.